

TIER 1 | USCIRF-RECOMMENDED COUNTRY OF PARTICULAR CONCERN (CPC)

АҚШнинг Халқаро диний эркинлик бўйича комиссияси (USCIRF) АҚШ федерал ҳукуматининг мустақил ва икки партияли комиссияси бўлиб, 1998 йили қабул қилинган “Халқаро дин эркинлиги тўғрисида”ги қонун асосида ташкил этилган. Комиссия чет мамлакатлардаги дин ёки эътиқод эркинлиги тўғрисидаги универсал ҳуқуқларга риоя этилишини кузатиб юборади. USCIRF чет мамлакатлардаги дин ёки эътиқод эркинлиги бузилиш ҳолатларини кузатиш учун халқаро стандартлардан фойдаланади ҳамда президент, давлат котиби ва Конгрессга сиёсий тавсиялар беради. USCIRF Давлат департаментидан алоҳида ва айри ташкилотдир. “2018 йилги йиллик ҳисобот” жойлардаги ҳуқуқбузарликларни ҳужжатлаштириш ва АҚШ ҳукуматига мустақил сиёсий тавсиялар бериш масаласида махсус вакиллар ва профессионал ходимлар амалга оширган бир йиллик ишнинг кульминациясидир. “2017-йилги йиллик ҳисобот” 2017 йил январидан 2017 йил декабригача бўлган даврни ўз ичига олади, аммо баъзи ҳолларда бу муддатдан олдин ёки кейин содир бўлган муҳим воқеалар ҳам эслаб ўтилади. USCIRF ҳақида кўпроқ маълумот олиш учун [мана бу](#) веб-саҳифага кириш ёки USCIRFга 202-523-3240 рақамни териш, тўғридан-тўғри мурожаат қилиш.

Ўзбекистон

Муҳим хулосалар

Ўзбекистонда кўпчилик 2017 йилда янги сайланган президент Шавкат Мирзиёевнинг ислохотлар ўтказиши эълон қилинган бошқарув курси диний эркинлик қатағонини юмшатади, деган умид билан яшади. USCIRF делегацияси 2017 йили Ўзбекистонга сафар қилиб, дин сиёсатида рўй бераётган ўзгаришлардан, жумладан, маҳбусларнинг озод қилинаётгани ва ислом динига амал қилишдаги айрим чекловлар енгиллаштирилаётганидан хурсанд бўлди, чунки олдинги маъмурият вақтида бу ҳақда ўйлаб ҳам бўлмас эди. Бироқ Ўзбекистон ҳукумати ислом экстремизми таҳдиди сабаб қилиб кўрсатилаётган дин эркинлигини кескин чеклаш борасидаги умумий сиёсатидан воз кечганича йўқ. Бундан ташқари, қанчалиги номаълум бўлган мусулмон дин маҳбуслари – кўпинча уларнинг сони 10 мингдан ошқилиги айтилади – шубҳали айбловлар билан оғир шароитларда узок қамоқ муддатини ўтамоқда. Яна йил давомида насроний динига мансуб камсонли жамоалар рейд, адабиётларни мусодара қилиш, қисқа муддатта ҳибсхоналарда сақлаш ва қийноқ сингари доимий таъкибларга учради. Ҳукуматнинг тинимсиз назорати, қўрқитиши ва диндорларнинг фикрини очиқ айтгани учун ўч олинишидан қўрқиши сабаб Ўзбекистондаги дин эркинлиги шароитлари манзараси мужмаллигича қолмоқда.

Ушбу тизимли, чидаб бўлмас ва давом этаётган ҳуқуқбузарликларга асосланиб ҳамда 1998 йилда қабул қилинган “Халқаро дин эркинлиги тўғрисида”ги қонунга (IRFA) кўра, USCIRF Ўзбекистонни яна 2018 йилда ҳам “алоҳида ташвиш уйғотувчи мамлакат” (АТУМ) деб белгилашни лозим деб топади. Давлат департаменти Ўзбекистонни 2006 йилдан бери ва сўнгги марта 2017 йил декабр ойида АТУМ деб белгилаган бўлса-да, 2006-йилдан буён бундай белгиов натижасида бирор жазо чораси қўришдан номаълум вақтга воз кечиш келмоқда.

АҚШ ҳукуматига тавсиялар

- Ўзбекистонни IRFAга кўра АТУМ (СПС) деб ҳисоблашни давом эттириш;
- 2009 йил январидан бери амал қилиб келаётган АТУМ деб белгилаш билан боғлиқ ҳар қандай аввалги воз кечишларни бекор қилиш ва IRFАнинг 405 (с) бандига кўра, Ўзбекистон ҳукумати билан ушбу мамлакатни АТУМ рўйхатидан чиқариш учун амалга оширилиши керак бўлган ишлар масаласида мажбурий шартнома имзолашни ташкил этиш устида ишлаш; агар музокаралар фойда бермаса ёки Ўзбекистон шартномадаги мажбуриятларини бажармаса, IRFАда кўзда тутилган санкцияларни қўллаш;
- Инсон ҳуқуқларини поймол қилишда қатнашган, жумладан, дин эркинлигининг ўта оғир бузилишида қатнашган ёки жавобгар бўлгани аниқланган мансабдор шахслар ва муассасаларга қарши мўлжалли дастурларни қўллаш; ушбу дастурлар АҚШ Молия вазириликнинг Хорижий активлар устидан назорат бошқармаси тайёрлаб борадиган “Махсус белгиланган фуқаролар” рўйхатини, IRFАнинг 604(а) бўлими асосида жорий қилинадиган виза беришни рад этиш ҳолларини, “Глобал инсон ҳуқуқлари жавобгарлиги бўйича Магнитский қонуни” ва “Глобал Магнитский қонуни” асосида маблағларга банд солиш қиради;
- Ўзбекистон ҳукуматини кўплаб диний маҳбуслар – виждон тутқинлари сақланаётган ва машъум “Жаслик” камокхонасини ёпишга ундаш;
- тинч диний фаолияти ёки диний тегишлилиги учун камокқа олинган инсонларнинг тез орада озод қилиниши учун энг юксак даражаларда босим ўтказиш ҳамда Ўзбекистон ҳукуматига маҳбусларга инсоний муносабатда бўлиш, уларга оиласи, инсон ҳуқуқларига риоя этилишини кузатувчи ташкилотлар вакиллари ва адвокатлар билан учрашиши, диний эътиқод амалларини бажариши ҳамда тегишли тиббий ёрдам олишига рухсат бериши учун босим ўтказиш;
- Kleptocracy Asset Recovery Ташаббуси дастури доирасида АҚШ мусодара қилган ва коррупцияга дахлдор маблағларнинг Ўзбекистонга қайтарилиши учун Ўзбекистон ҳукумати олдида дин ва виждон эркинлиги аҳволини яхшилаш ва уларнинг халқаро инсон ҳуқуқлари талабларига мос бўлишини таъминлашни шарт қилиб қўйиш;
- АҚШ элчихонасининг инсон ҳуқуқлари фаоллари ва дин пешволари билан тегишли алоқаларини ҳатто элчи даражасида ҳам сақлаб қолишини таъминлаш;
- Ўзбекистон ҳукуматини қонунларини халқаро инсон ҳуқуқлари стандартларига мослаштиришга, жумладан, диний ташкилотлардан рўйхатдан ўтишни талаб қилишдан воз кечиш, тинчликка ундовчи диний адабиётни тарқатиш ва сақлашга ҳамда диний эътиқодга даъват қилишга рухсат беришга ундаш;
- АҚШнинг “Озодлик” радиоси ва “Voice of America” радиостанциясининг ўзбек тилидаги хизматини маблағ билан таъминлаш, бундан кўзланган мақсад Ўзбекистон ичида воқеалар, жумладан, дин эркинлигига оид цензурасиз ахборот тарқатилишига эришишдир ҳамда
- ИНТЕРПОЛнинг “қизил билдирувлар” деб аталувчи халқаро ҳибсга олиш ва экстрадиция қилиш талабларидан ноўғри фойдаланиш ҳақидаги шикоятларни самарали кўриб чиқишга оид эълон қилган ислохотларни амалга оширишига эришиш.

Маълумот

Ўзбекистон

Тўлиқ номи: Ўзбекистон Республикаси

Бошқарув усули: Президент Республикаси

Аҳолиси: 29,700,000

Давлат тан оладиган динлар/эътиқодлар: ислом ва насронийлик (православ, католик ва протестант)

Дин демографияси*:

93% мусулмонлар (92% суннийлар ва 1% шиалар)

4% рус православ насронийлари

3% бошқалар (жумладан, протестантлар, католиклар, Иегова гувоҳлари, буддавийлар, яхудийлар ва баҳоийлар)

*АҚШ Давлат департаменти

Ўзбекистоннинг 1998 йили қабул қилинган “Виждон эркинлиги ва диний ташкилотлар тўғрисида”ги қонуни барча диний ташкилотлар ҳуқуқларини кескин чеклайди ҳамда ҳукуматнинг диний, хусусан, кўпчиликни ташкил этувчи мусулмон жамоаси фаолияти устидан назорат қилишини осонлаштиради. Қонунда рўйхатдан ўтмаган диний ташкилот фаолияти жиноят эканини белгилаб қўйилган; диний нашрларнинг мазмуни, ишлаб чиқарилиши ва тарқатилишига расман рухсат берилиши талаб қилинади; балоғат ёшига етмаганларнинг диний ташкилотлар фаолиятида иш тирок этиши тақиқланади; жамоат жойларда фақат дин арбоблари диний кийим кийиб юришига рухсат этилади; прозелитизм ва бошқа миссионерлик фаолият турлари ман этилади. Кўпгина диний ташкилотлар, мамлакатнинг 13 та вилоятдан 8 тасида доимий ваколатхонаси бўлиши сингари расмий рўйхатдан ўтиш талабларини бажара олмайди. 2014 йилда кучга кирган цензура тўғрисидаги батафсил фармонга кўра, эътиқодни “бузадиган” ёки шахсларни динини ўзгартиришга ундовчи материаллар тақиқланади.

Дин ишлари бўйича кенгаш (ДИК) динга оид материалларни тақиқлайди. Шунингдек, ҳукуматнинг қўлида тақиқланган халқаро, хусусан, инсон ҳуқуқлари ҳамда дин ва эътиқод эркинлигига тааллуқли вебсайтларнинг кенг рўйхати бор. Дин ҳақидаги қонунда рухсат этилмаган диний материалларни мамлакатга олиб кириш, сақлаш, ишлаб чиқариш ва тарқатиш тақиқланади. Хабар қилинишича, турли диний жамоалар аъзолари милиция рейдлари вақтида муқаддас битиклар мусодара қилинишидан қўрқиб, уларни йўқ қилади. ДИК расмийсининг билдиришича, Ўзбекистон қонунчилигида диний битикларни фақат расмий рўйхатдан ўтган диний ташкилотлар бинолари ичида ўқишга рухсат берилади.

Ўзбекистон ҳукумати расман рухсат берилмаган диний фаолиятга қаттиқ шубҳа билан қарайди ҳамда дин амалиётини бажариш вақтида давлат назоратига бўйсунмаган кишиларга қарши турли, жумладан, жарима, жазоловчи тинтувлар ўтказиш, ҳибсхонада тутиб туриш, узоқ муддатга қамаш ва оила аъзоларини қўрқитиш сингари репрессив воситаларни қўллайди. Ўзбекистон дин номидан қонунбузарликлар қилган ташкилотлар таҳдидига дучор бўлаётгани сабабли ҳукумат тинч диндорлар ва хавфсизликка таҳдид солмайдиган кишиларга қарши бир хил талқин қилиб бўлмайдиган аксил-экстремистик қонунларни қўллади. 2016 йил апрелида Жиноят кодексининг

244-1 ва 244-2-моддалари кенгайтирилди ҳамда “экстремистик материаллар”га эга бўлганлик учун қамоқ жазоси 5 йилдан 8 йилга ва “экстремистик ташкилотлар” фаолиятида қатнашганлик учун қамоқ жазоси 15 йилдан 20 йилга оширилди. Давлат айри ҳолларда ислом фундаменталистлари ва прозелитизмда гумон қилинган кишиларни қонун йўли билан таъқиб қилди.

2917 йил октябрь ойида USCIRFнинг махсус вакиллари ва ходимлари 13 йил деганда илк марта Ўзбекистонга сафар қилди. Улар ҳукумат амалдорлари, диний жамоалар ва нодавлат ташкилотлари вакиллари билан учрашиш мақсадида Тошкент, Бухоро ва Фарғонага борди. Гарчи USCIRF делегацияси ижобий ўзгаришлардан қаноат ҳосил қилган бўлса-да, Ўзбекистон ҳукумати диний эътиқодга муносабати ва фаолиятини халқаро стандартларга мослаш учун ҳали кўп иш қилиши кераклиги кундай равшан эди.

2017 йилдаги диний эркинлик шароитлари

Ислом экстремизмига оид ўзбошимча айбловлар: Юзлаб ўзбеклар Сурия билан Ироқда жанг қилаётганига ишонилади ва ўзбекистонликлар дунё бўйлаб бир неча террорчилик ҳужумига аралашиб қолди, шу сабабли Ўзбекистон ҳукуматининг терроризмдан ташвишланишига қонуний ҳаққи бор. Шунга қарамадан, ўзбек ҳокимият идораларининг қийноқ ва мажбурлашни кенг қўллаши, сиёсий ва иқтисодий можароларни ҳал қилишда диний айбловлардан фойдаланиш, тегишлиликни баҳона қилиб, айб қўйиш сабабли қонун йўли билан таъқиб қилишни ўзбошимчалик ёки уйдирма бўлган айбловлардан ажратиш қийин. Масалан, 2016 йил февралда Ўзбекистон фуқароси, армени насронийси, балиқ етиштирувчи фермер Арамис Авакян яна тўрт нафар ўзбек билан бирга кўзғолон кўтариш ҳамда Ироқ ва Суриядаги Ислом давлатига бориб қўшилиш учун Сурияга қочишни режалаштириш айбловлари билан етти йиллик қамоқ жазосига ҳукм қилинди. Жиноят иши қийноқлар орқали олинган кўрсатмаларга асосланди, асосий гувоҳ ва бирга айбланувчи эса кейинчалик асосий тафсилотларнинг аксарият қисмини ўйлаб топганини тан олди. Авакяннинг оиласи у ўзи эгалик қилаётган балиқчилик фермасини маҳаллий амалдор ихтиёрига бериб юборишни истамагани учун шу кўйга солинганини иддао қилди.

2017 йилда президент Мирзиёев раҳбарлиги остида узоқ вақтдан бери давом этиб келаётган репрессив сиёсат умумий тарзда юмшагани сабабли инсон ҳуқуқларига риоя этилишини назорат қилувчи ҳуқуқ фаоллари USCIRFга унинг 2017 йил октябрь ойидаги сафари чоғида берган маълумотларига кўра, мусулмонларга қўпол ва ўзбошимчалик билан қилинган муносабатлар сони пасайган кўринади. Ҳукуматнинг ўзи ислом экстремистлигида гумон қилиниб, расмий “қора рўйхат”га тиркалган 17 000 кишидан 16 000 кишини ундан чиқарганини эълон қилди. Баъзи рўйхатдагилар кичик ёшдаги болалар, кекса қариндошлар, қамалган диндорларнинг оила аъзолари бўлиб, ўша рўйхатга тушганидан хабари ҳам бўлмаган. Бироқ Ўзбекистонда эркин ва мустақил оммавий ахборот воситаларининг йўқлиги, ҳукумат фаолиятида ошқораликнинг мавжуд эмаслиги ушбу ўзгаришлар қанчалик теран эканини баҳолашни қийинлаштиради, диний эркинликка даҳл қилиш ҳоллари 2017 йилда ҳам давом этди. 2017 йил ноябрида Ўзбекистон ташқарисида фаолият юритувчи бир қанча оммавий ахборот воситалари (ОАВ) Тошкент шаҳрида оммавий рейдлар ўтказилгани хусусида хабар қилди. Рейдлар давомида 100 га яқин киши ҳибсга олинди, уларнинг аксарияти дин билан боғлиқ сабабларга кўра қамалган кишиларнинг оила аъзолари эди. Гарчи кўпчилиги “Ҳизб ут-Тахрир” ислом фундаментализми ҳаракатига алоқаси

бор-йўклиги, 2008 йилдан бери экстремизмда гумон қилиниб қочиб юрган аёлнинг қаерда экани тўғрисида сўроқ қилиниб, қўйиб юборилган бўлса-да, етти киши ҳисобот даври охирига қадар ҳибсхонада ушлаб турилди. Ўзбекистондаги Мустақил инсон ҳуқуқлари ҳимоячилари ташаббус гуруҳига (МИХҚТГ) кўра, ҳибсга олинганларнинг бири Насруллоҳ Агзамов бўлган, унинг отаси 2001 йилдан бери қамокда ўтирибди, амакиси эса 2006 йили қийноқлар оқибатида оламдан ўтди.

2017 йил октябрида “Озодлик” радиоси диндорларни қийноққа солиш ва ҳибсхонада ушлаб туришга қарши камдан-кам рўй берадиган жамоат жойдаги норозилик тўғрисида хабар тарқатди. Бир қанча кишилар узок вақтдан бери инсон ҳуқуқларини ҳимоя қилиб келаётган Елена Урлаева ва журналист Малоҳат Эшонкулова кўмагида ўғилларииннг ҳибсга олиниши ва уларга ёмон муносабатда бўлинаётганига қарши норозилик билдирди. Инобат Арзиева деган аёлга кўра, ўғли Ҳасан 2017 йил апрелида Россиядан қайтиб келганидан сўнг қамокқа олинган, сўроқ қилувчилар қаттиқ қалтаклагандан сўнг оёқ-қўли ишламай қолган. Бошқа бир аёл Барно Восиеванинг айтишича, ўғли 2017 йилда ҳибсга олинган ва электрошок ёрдамида қийноққа солинган. Ҳеч бир мустақил ОАВ ушбу ҳолатлар юзасидан хабар бермади, бу Ўзбекистонда инсон ҳуқуқлари бузилиши ҳақида маълумот олиш қанчалик мушкул эканини кўрсатади.

Яна 2017 йил октябрида Ўзбекистондаги камсонли шиа мазҳаби вакили Жаҳонгир Кулиджанов ноқонуний диний ташкилот фаолиятида қатнашгани учун 5 йиллик қамок жазосига ҳукм қилинди. Жаҳонгир 2017 йил феввалида Бухоро шаҳридаги қаҳвахоналардан бирида машҳур ислом арбоби Сайидда Зайнабнинг туғилган кунини нишонлаш ва Қарбало жанги ҳақидаги электрон китобни ўқиш учун йиғилгандан сўнг ҳибсга олинди. Гарчи Кулиджанов пировардида жиноий жавобгарликка тортилган бўлса-да, бошқа бир киши ҳибсхонада аёвсиз қалтаклангани учун буйрақларини операция қилдиришга мажбур бўлди. Гарчи нега айнан ушбу кишилар қўлга олингани аниқ бўлмаса-да, Ўзбекистон ҳукумати аксарият ҳолларда мамлакатдаги камсонли этник гуруҳлар, жумладан, эронийлар муаммоларини ҳал этишдан қочади, улар ички шахсини тасдиқловчи ҳужжатларида этник ўзбеклар деб таснифланганини баҳона қилади.

2017 йил мартада Илҳом Камолов Ўзбекистон Миллий хавфсизлик хизмати ҳибсга олгандан сўнг орадан кўп ўтмай ҳибсхонада ўлди. Илҳомнинг акаси (укаси) Раҳмиддин 2016 йил охирида Москвага қўлга олинди. Бунга Ўзбекистон ҳукуматининг унга “Ҳизб ут-таҳрир” ташкилотига тегишлилик айби қўйгани сабаб бўлди ва у 2017 йил декабрида Россия қамоғида 16 йилга кесилди. 2017 йил январидан Россиядан Тошкент аэропортига учиб келган Умар Бадалов ҳибсга олинди. У ўша ёқда оғир ускуна оператори бўлиб ишлаган. Бадалов аввал ислом экстремизмида айбланиб, қамалган, 2003 йилда 17 йиллик қамок муддатининг 4 йилини ўтагандан сўнг афв этилган эди; МИХҚТГ ҳисоботида айтилишича, давлат идоралари уни 2015 йили масжид ташқарисида бомба портлагани учун жавобгар қилишни режалаштирган эди. Ваҳоланки, бомба портлаган пайт у билан хотини воқеа содир бўлган жойдан 35 километр наридаги туғруқхонада бўлган.

Ҳибсхоналардаги гайриинсоний шароитлар: Ўзбекистон қамокхоналари ва меҳнат лагерларида диний виждон маҳбуслари ҳар куни ҳам жисмоний, ҳам руҳий қийноқларга солинади, тўйиб овқатланмайди, оғир аксилсанитария шароитларида сақланади ва шароитларнинг ўзбошимчалик билан ўзгартирилишига дучор бўлади. USCIRFнинг 2017 йилги сафари чоғида яқин қамокдан озод этилган маҳбус Ўзбекистоннинг олис шимолида жойлашган бадном “Жаслик” қамокхонасини

“хақиқий концентрацион лагерь” деб атади. У ерда Аллох номини ҳатто шунчаки тилга олиш ҳам тақиқланган. “Озодлик” радиоси икки ўғли диний экстремизмда айбланиб, 2010 йилдан бери қамокда ўтирган Муҳаббат Холматова иши ҳақида хабар берди. 2017 йил ёзида унинг бир ўғли Алишернинг айтишича, қамокхона кўриқчилари у билан ҳар куни намоз ўқиётган тўрт киши ёки бошқа маҳбусларнинг жинсий аъзоларига жазо сифатида қайноқ сув қуйган. 2017 йили “Центр-1” мустақил хабарлар агентлиги Ўзбекистон қамокхоналарида икки нафар диний маҳбус ўлганини хабар қилди. Улардан бири Шорасул Шораҳимов июль ойида қамокда 12 йил ўтиргандан сўнг ўлган, унинг қайниси Абдужалил Каримов эса қамокда 18 йил ўтириб, тузалмас касалликка дучор бўлгач, озод қилинди, аммо орадан кўп ўтмай май ойида вафот этди.

Ўзбекистон ҳукумати тез-тез ўзбошимчалик қилиб, қамок муддати тугаётган маҳбусларга кўпинча куракда турмайдиган ёки ғайритабиий баҳоналар билан муддат қўшиб беради. Бу номаълум муддатга ҳибсхонада ушлаб туришга сабаб бўлади, шу тариқа ҳукумат шахсларни жазо муддатини узайтириб қўявериш орқали бир умр қамокда ушлаб туриши мумкин; инсон ҳуқуқлари ҳимояси фаоллари бир неча минг маҳбус ушбу тактикани қўллаган ҳолда номаълум муддатга ҳибсда сақланмоқда, деб ҳисоблайди. 2017 йилда қамоқда икки нафар диний маҳбуснинг қамок жазо муддати январда озод қилинишдан бир ой олдин беш йилгача узайтирилди: Абдукарим Мирзаевга – соқолини олмагани учун ва Аҳмадулло Мирзаевга – каравотини тўғрилаб қўймагани учун. Аёлларга хусусий диний таълим бергани учун қамок жазосини ўтаётган опа-сингил Меҳринисо ва Зулхумор Ҳамдамовага 2016 йил ёзи ва кузида қамок муддатлари уч йилдан узайтирилди. Хабар қилишича, Меҳринисо бачадон ўсмасидан азиат чекади, ўсма жуда катталашиб операция қилиб бўлмайдиган аҳволга келган, аммо қамокхона нозирлари унинг даволанишига руҳсат бермади.

Манбаларнинг USCIRFга хабар қилишича, Мирзиёев президентликка келгандан сўнг қамокхоналардаги шароит яхшиланди. “Жаслик” қамокхонасида ҳар бир бўлмаси маҳбуслари иккитадан диний китобни танлаш ва улардан соат эрталабки тўққиздан кечқурунги бешга қадар фойдаланиш ҳуқуқига эга бўлди. “Ҳизб ут-Таҳрир”га алоқадорликда айбланиб, узоқ муддатга қамалган маҳбуслар шароит яхшироқ жойларга кўчирилди ёки унчалик қаттиқ бўлмаган режимга ўтказилди. 2017 йил сўнги ҳолатига кўра, ўзбошимчалик билан қамок муддатини узайтириш амалиёти барҳам топгани айтилди; аммо шу билан бирга бу ҳол диний маҳбусларнинг жазони ўташ муддатидан олдин озод қилинишига руҳсат берилишини аниқлаштириш ёки аниқлаштириш номаълумлигича қолди. Масалан, “Forum 18” ташкилотининг хабар беришича, турк каломшуноси Саид Нурсий асарларини ўргангани учун қамокқа ташланган 6 киши озод қилинди. Аммо у кишилар ўша йили олдинроқ қамок муддатини ўтаб бўлган ёки бир йил ичида озод этилиши керак эди. USCIRFга 2017 йил октябридаги сафари чоғида фуқаролик жамияти аъзолари маълумот беришича, маҳбусларни қамокдан озод этиш масаласини кўриб чиқувчи комиссиялар маҳбуслар билан суҳбатлашган ва узоқ вақтдан бери қамокда ўтирган диний маҳбуслар қамокдан бўшатилаётган бўлган. Қанча маҳбуслар қамокдан озод этилгани номаълумлигича қолмоқда; USCIRF ушбу масала юзасидан Ўзбекистон ҳукуматидан савол сўраганда, унинг вакиллари диний сабабларга кўра қанча киши қамалгани, қанча маҳбус озод қилингани ҳақида бирор маълумот беришдан, ҳатто айнан қайси кишилар озод қилинганини намуна сифатида айтишдан бош тортди. USCIRF вакили суҳбатлашган собиқки маҳбуснинг билдиришича, олдинги президент вақтида йилига “Жаслик” қамокхонасидан тахминан 10 маҳбус озод қилинган бўлса, Мирзиёев даврига

келиб, бу кўрсаткич ойига 15-20 кишига етди. Улар камок муддатини камокхона маъмурияти узайтирмаган маҳбуслардир.

2017 йил декабрида Ўзбекистон Конституция қабул қилинганининг 25 йиллиги муносабати билан Мирзиёев 965 нафар маҳбус кечирилганини эълон қилди. Президентга кўра, улардан 763 нафари Жиноят кодекси моддаларига кўра диний эътиқоди сабаб жазоланиб қамалган эди. Бу афв эмас, кечириш бўлди. Озод қилинганларнинг бўйнидаги жинойий айбловлар ўз кучида қолди.

Мусулмонларнинг диний фаолияти билан боғлиқ чекловлар: Ўзбекистонда расман рухсат этилмаган хусусий дин амаллари кескин жазоланади. Ҳатто давлат рухсат берган ислом динининг оммавий тадбирлари ҳам диндорликни камайтириш мақсадида турли ва олдиндан айтиб бўлмайдиган йўллар билан узоқ вақт чекланиб келди. Аммо 2017 йилга келиб, ҳукумат энг кўп норозилик туғдираётган, жумладан, болалар, диний таълим ва ибодат амалларини жамоа бўлиб бажаришга оид чекловларни енгиллатди. 2017 йил охирларига келиб, ҳукумат масжидларга азонни овозкучайтиргичлар орқали тарқатишга рухсат берилишини эълон қилди, бироқ қайси масжидларга қачон ва қай даражада баланд овозда азон айтилишига рухсат этилиши ҳали аниқланиши кераклиги айтилди; ҳисобот даври тугаши вақтида Тошкент шаҳридаги энг катта масжидда азон овозкучайтиргичлар орқали тарқатилаётган эди.

Ўзбекистон Марказий Осиёнинг аҳолиси энг кўп мамлакати бўлишига қарамасдан, ҳукумат узоқ вақт ислолм олий таълим институтлари миқдорини чеклашга ҳаракат қилиб келди. 2017 йил ҳолатига кўра, Ўзбекистондаги 11 та олий таълим муассасасида фақат 250 киши таълим олаётган эди (энди бу рақамни аҳолиси анча кам бўлган Қирғизистондаги 112 та институтга таққослаб кўринг); бинобарин, Ўзбекистонда ҳар 8000 кишига бир нафар имом тўғри келади. 2017 йил ноябрида ҳукумат катта ёшли кишилар пуллик диний таълим олиши учун яна 700 та жой ажратилишини эълон қилди. Ҳукуматнинг болалар диний таълим олишини умумий тарзда маъқулламаслиги ва диний маросимларда қатнашишини тақиқлаши жамият ичида зиддиятлар манбасига айланди. Узоқ муддатли тақиқлар барҳам топиб, 2017 йилда болаларга масжидлардаги рамазон – ҳайит намозини ўқишга рухсат берилди, ўз навбатида масжидлар олдингидан фарқли ўлароқ, анча кеч вақтгача очиқ туришига изн берилди. Кузатувчиларнинг USCIRFга хабар беришича, масжидларга бошқа ўзгаришлар, жумладан, уларга кириш жойларидан милиция кўриқчилари постларининг олиб ташланиши, имомларнинг ваъзларидан тарғибот мазмунидаги гаплар камайиши ҳам кўзга ташланди. Улар фикрларини айтишда ўзини анча эркини тутаётгандай кўринди.

Мусулмонларнинг ҳаж амалларини адо этиш учун мамлакатдан чиқишга рухсат олиши ҳамон қийинлигича қолмоқда. 2017 йил январида Ўзбекистон ҳукумати фуқароларнинг умри давомида фақат бир мартадан кўп ҳаж қилмаслик чеклови жоирй этилишини эълон қилди. 2017 йил декабрида ҳукумат ҳаж қилувчилар бир неча шартни бажариши, жумладан, харажатларни қоплаш қобилиятига эгаллиги, ўз жамоалари – яшаб турган жойларида обрў-эътибор қозонгани ва бошқаларга намуна бўла олиши зарурлигини маълум қилди.

Чет элда яшовчилар ва уларнинг оила аъзоларини таъқиб қилиш: Ўзбекистоннинг кўплаб фуқаролари чет элларда истикомат қилади. Бунга Россияда яшаётган камида 1,7 миллион киши

киради, уларнинг кўпчилиги иқтисодий сабабларга кўра ўша ерда яшайди, ammo диний ва сиёсий таъкибдан қочиб ўша ёқларга кетиб қолганлар ҳам бор. Ҳукумат чет элларда яшаётган ўзбекларнинг кўпуровчилик ва диний экстремизмга майли бор деб ҳисоблаб, эмигрантларнинг оилаларини яқиндан кузатиб боради. Бундан ташқари, Ўзбекистон ҳукумати юзлаб фуқаролари, хусусан, сиёсий ва диний диссидентларни чет элларда ҳибсга олиш ва ва экстрадиция қилиш учун кўплаб илтимосномалар – улар ИНТЕРПОЛнинг “қизил билдирувлари” сифатида машхур – юборгани ҳақида хабар тарқатилди.

Насронийларга зулм ўтказиш: Ўзбекистон ҳукумати энг қаттиқ жазоларни кўпчиликни ташкил қилувчи мусулмон аҳолининг ўз диний этиқодини ифода қилгани учун жазолаш мақсадида сақлаб қўяди, бироқ миссионерлик фаолияти учун айбланган насронийлик черковлари аъзолари – энг муҳими ўзбек миллатига мансуб аҳолига ваъз айтувчи кишилар, этник руслар ва корейслардан фарқли ўлароқ, доимий тарзда жаримага тортиш, рейдларга дучор бўлиш, адабиётларини тортиб олиш, қисқа муддат ҳибсхоналарда ушлаб туриш ва жисмоний турткилаш сингари таъкибларга дучор бўлади. USCIRFнинг 2017 йилда Ўзбекистонга сафари вақтида насронийлик динига этиқод қилувчи камсонли гуруҳлар ўртасида саросима муҳити борлиги кўзга ташланди, улардан айрим кишилар чет элликлар билан гаплашмаслик хусусида очиқ-ойдин огоҳлантирилди ёки белгиланган учрашувлар очиқдан-очиқ бекор қилинди.

Маъмурий даражада насронийлик ташкилотларига чекловлар рўйхатга олиш, диний адабиёт ва прозелитизм масалаларида қўлланади. Диний жамоани рўйхатга олиш учун талабларнинг мураккаблаштириб қўйилгани ортида ҳар қандай рўйхатга олишга бериладиган пировард рухсат ҳокимият идораларининг хоҳишига боғлиқ экани ётади. Янги насронийлик жамоаларини рўйхатга олишга ҳукумат рухсат берганига анча йиллар бўлди, давлат идоралари бир неча йил олдин рўйхатдан ўтишга уриниб кўрган Иегова гувоҳлари жамоаларига қарши қаттиқ жазо чораларини қўллади. USCIRF вакиллари ҳукумат амалдорларидан диний жамоалар нима учун рўйхатдан ўта олмаётгани сабабини сўраганда, улар ёлғондан сўнгги 10 йил ичида бундай ариза берилмаганини иддао қилди. Шахсий Библияни сақлашга оид бир-бирига зид кўрсатмалар мавжуд ва улар доимий тарзда одамларнинг уйларида мусодара қилиниб туради. Библиянинг тарқатилишини ҳукуматга қарашли Библия жамияти қаттиқ назорат қилади, ўзбек тилида ибодат қилиш ва ўзбек таржимонларидан фойдаланиш норасмий тарзда тақиқланади.

Ўзбек ҳокимият идоралари насронийлик диний гуруҳлари орасида Иегова гувоҳларини кўпроқ таъкиб қилади. БМТнинг дин ёки этиқод эркинлиги бўйича махсус маърузачиси, доктор Аҳмад Шаҳиднинг 2017 йил октябридаги сафари чоғида 19 нафар Иегова гувоҳлари ташкилоти вакили Дин ишлари бўйича кенгаш буйруқларига асосан қисқа муддат ҳибсда ушлаб турилди. Иегова гувоҳларига фақат битта залда бир марта ибодат қилишга рухсат этилади, лекин унинг биноси Тошкентдан анча узоқдаги Чирчиқ шаҳрида жойлашган. Иегова гувоҳлари Урганч шаҳрида 2016 йил декабрида ўз жамоатини рўйхатдан ўтказишга уринганида расмий жавоб чоралари тўлқини бошланди. Милиция ташкилотнинг бир аъзосини соатлаб калтаклаши оқибатида у миясидан жароҳат олди ва эшитиш қобилиятини қисман йўқотди. Маҳаллий матбуот яхши ишлагани учун мақтаган онаси жаримага тортилди ва ишидан бўшатилади. Давлат ҳокимияти идоралари жамоатнинг Чирчиқ шаҳридаги пешвосини таъкиб қилиш баробарида хотинини мамлакатдан чиқариб юбориш билан кўрқитди. Чунки унинг хотини 2016 йил охири ва 2017 йилда

Туркменистон фуқароси эди. 2016 йил сентябридан 2017 йил июлига қадар Йегова гувоҳларининг ибодат йиғинлари ва уйларига милиция 185 марта рейд уюштиргани хабар қилинди; 150 га яқин Йегова гувоҳи жаримага тортилди, етти киши бар мартадан бир неча кунлик қамоққа ҳукм қилинди. Ушбу рейдлар давомида қалтаклаш ва таҳдид қилиш ҳолатлари юз берди, бир ҳолатда милиция ходимлари ҳибсга олинган аёлларни текшириш мақсадида баданини пайпаслаб кўрди.

Ўнлаб протестантлар, жумладан, баптистлар ва Еттинчи кун адвентистлари ҳам рейдларга дучор бўлиб, жаримага тортилган ва 2017 йили бутун мамлакат бўйлаб вақтинчалик ҳибсхоналарда ушлаб турилган. Апрель ва июнь ойларида камида олти нафар протестант бирга ибодат қилгани учун 5 кундан 15 кунгача қисқа муддатли қамоққа ташланди. Милиция икки нафар протестантни Ўзбекистон шимоли-ғарбида шахсий уйида пасторни меҳмон қилгани учун авёвиз қалтаклагани ва шикоят ёзишни илтимос қилганда бу инobatга олинмагани хабар қилинди.

АҚШ сиёсати

Ўзбекистон Марказий Осиёнинг аҳолиси энг кўп мамлакати бўлиб, минтақанинг қолган тўрт собиқ Совет республикаси ва яна Афғонистон билан чегарадошдир. Бундан ташқари, Ўзбекистон минтақани Россия билан боғлайдиган темирйўл тизими марказида жойлашган. Шу сабабли АҚШнинг Ўзбекистондаги сиёсати сўнгги йилларда Афғонистондаги халқаро кучларни зарур нарсалар билан таъминлаш йўли бўлган Шимолий тақсимот тармоғида (ШТТ) ушбу мамлакатнинг эгаллаган муҳим ролига қаратилган. Ўзбекистон ШТТ марказида туради, аммо баъзан ҳамкорлик қилмай кўяди. Гарчи инсон ҳуқуқларига риоя этилиши юзасидан билдирилаётган хавотирлар сабаб айрим ҳолларда ёрдам берилмай қолаётган бўлса-да, АҚШ билан Ўзбекистон ўртасида наркотикларга қарши кураш ва чегара хавфсизлиги сингари муҳим ҳамкорлик соҳалари мавжуд.

2017 йил декабрида президент Дональд Трамп президент Мирзиёев билан минтақа хавфсизлиги ва ҳамкорлик масалаларин телефон орқали муҳокама қилди. 2017 йил ноябрида АҚШ Миллий хавфсизлик кенгашининг катта директори Лиза Куртис ҳам президент Мирзиёев билан учрашди. 2017 йил сентябрида давлат котиби Рекс Тиллерсон Нью-Йорк шаҳрида вазирларининг C5+1 русумидаги учрашувига мезбонлик қилди, унда бешта Марказий Осиё мамлакати ва АҚШ ташқи ишлар вазирлари иштирок этиб, турли кўптомонлама, жумладан, асосий эркинликларни ҳурмат қилиш масалаларини муҳокама қилди. 2017 йил октябрида доктор Шаҳид Ўзбекистонга 15 йил деганда илк марта БМТнинг Махсус тартиблари мандати билан сафар қилди.

2016 йил февралда АҚШ Адлия вазирлиги Ғарб мамлакатларидаги банк ҳисоб рақамларида сақланаётган 800 миллион АҚШ долларидан ортиқ маблағга банд солди. Бунга Ғарбнинг телекоммуникация операторлари марҳум президентнинг қизи Гулнора Каримовага пора берганига оид гумонлар тергов қилинаётгани сабаб бўлди. Ушбу маблағлар Адлия вазирлиги 2010 йилда қабул қилган Kleptocracy Asset Recovery ташаббуси дастурига кўра мусодара қилинди. Баъзи кишилар ушбу пулни Ўзбекистон ҳокимият идораларига улар инсон ҳуқуқларини таъминлаш борасида олган мажбуриятларини бажаришига боғлиқ қилиб қўйиш кераклигини айтмоқда. 2017 йил декабрида Каримовага нисбатан “Глобал Магнитский қонуни”га кўра санкция қўлланди.

Давлат департаменти 2006 йилдан бери Ўзбекистонни унинг тизимли, ашаддий, давом этаётган диний эркинлик бузилишлари сабабли “Алоҳида ташвиш уйғотувчи мамлакат” ёки АТУМ деб белгилаб келади. АТУМ белгилови сўнгги бор 2107 йил декабрида янгиланди. Давлат департаменти президентнинг турли чоралар, жумладан, санкциялар қўлламасликни давом эттиришини “бузмакор экстремизм ва трансмиллий терроризмга қарши кураш йўлида бирга ҳаракат қилиш” йўлида “Ўзбекистон ҳукумати билан АҚШнинг асосий миллий манфаатларига мос келувчи соҳаларда ҳамкорлик қилиш зарурати” билан изоҳлади.